

ЗВІТ ПРО РОБОТУ XIX ТЕРІОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ-СЕМІНАРУ «РОЛЬ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ ФАУНІСТИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ»

Зоя Селюніна, Юлія Зізда, Ігор Загороднюк

*Чорноморський біосферний заповідник,
Ужгородський національний університет,
Луганський національний університет
E-mail: scirtopoda@gmail.com, julcha@ua.fm, zoozag@ukr.net*

Report on the 19th Theriological School-Workshop "The Role of Conservation Areas in Maintaining Faunistic Complexes". — Selyunina, Z., Zizda, Yu., Zagorodniuk, I. — The 19th Theriological school-workshop "The role of conservation areas in the preservation of faunistic complexes" was held on 24–29 September 2012. It was organized by the Ukrainian Theriological society. There were 51 participants from different regions of Ukraine, Belarus, Poland and Azerbaijan. In total, 31 institutions were represented. The workshop was held within a few topics: Topic of plenary reports, Topic of reports and discussions about conservation areas, information section, discussions at the round table, Excursion Day and Session "New names in theriology". The Carpathian National Park was recommended as a venue for the next Theriological school; Alexander Kyselyuk was elected as a Chairman of the Organizing Committee of the next school.

Key words: Theriological school, workshop, Black Sea Biosphere reserve, Ukraine.

Звіт про роботу XIX Теріологічної школи-семінару «Роль заповідних територій у збереженні фауністичних комплексів». — Селюніна, З., Зізда, Ю., Загороднюк, І. — XIX Теріологічну школу-семінар на тему «Роль заповідних територій у збереженні фауністичних комплексів» проведено 24–29 вересня 2012 р. Організаторами виступили Українське теріологічне товариство. Всього у роботі XIX школи-семінару взяв участь 51 зоолог з різних областей України та Білорусі, Польщі та Азербайджану. Загалом представлено 31 установу. Семінар проведено у рамках кількох блоків: Блок установчих доповідей, Блок доповідей та дискусій про ПЗФ, Інформаційний блок, Круглі столи, Екскурсійний блок та Сесія «Нові імена в теріології». Місцем проведення наступної Теріошколи рекомендовано Карпатський НПП; головою Оргкомітету наступної школи обрано Олександра Киселюка.

Ключові слова: Теріологічна школа, семінар, Чорноморський біосферний заповідник, Україна.

Загальна інформація

XIX Теріологічну школу-семінар на тему «Роль заповідних територій у збереженні фауністичних комплексів» проведено 24–29 вересня 2012 р. Організаторами виступили Українське теріологічне товариство НАН України та Чорноморський біосферний заповідник НАН України (організатор від УТТ — Ігор Загороднюк; від ЧБЗ — Зоя Селюніна, від оргкомітету попередньої теріошколи — Микола Товпинець). Місце розміщення учасників — турбаза «Чорноморець» у с. Залізний Порт (Голопристанський район).

Учасники. Всього у роботі XIX школи-семінару взяв участь 51 зоолог з різних областей України та Білорусі, а також заочно (як співавтори доповідей) колеги із Польщі та Азербайджану. Загалом учасники представляли 31 установу, серед них:

- природоохоронні установи: НПП «Верховинський»; НПП «Карпатський»; Дніпровсько-Орільський природний заповідник; НПП «Олешківські піски»; Опукський природний заповідник; НПП «Святі гори»; НПП «Синевир»; НПП «Слобожанський»; НПП «Ужанський»;

- академічні установи: Інститут зоології ім. І. Шмальгаузена НАН України; ДНВО «НВЦ НАН Білорусі з біоресурсів» (кол. Інститут зоології); Інститут зоології НАН Азербайджану; Чорноморський біосферний заповідник НАН України; Біосферний заповідник «Асканія-Нова»; Степовий філіал Українського НДІ лісового господарства; Національний науково-природничий музей НАН України;

- вищі навчальні заклади: Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини; Київський національний університет ім. Т. Шевченка (ННЦ «Інститут Біології»); Луганський національний університет ім. Т. Шевченка (Лабораторія «Корсак»); Національний лісотехнічний університет України (Львів); Академія сухопутних військ імені П. Сагайдачного (Львів); Сумський державний педагогічний університет; Одеський національний університет ім. І. Мечнікова (Зоологічний музей); Харківський національний університет ім. В. Каразіна; Ужгородський національний університет (Зоологічний музей);

- громадські організації та інші установи: Київський еколого-культурний центр; Кримська республіканська СЕС, Миколаївська обласна СЕС; Херсонський ЦЕНТум.

Сесії XIX Теріошколи

Блок установчих доповідей. Основними темами зустрічі стали: «Особливості функціонування острівних популяцій ссавців» (В. Лобков), «Криптичне різноманіття теріофауни заповідних територій України» (І. Загороднюк), «Використання сучасних технологій та вільного ПЗ для організації наукових досліджень на територіях ПЗФ (Н. Брусенцова, А. Біатов), «Фауністичні комплекси Карпатського НПП» (О. Киселюк) та ін.

Про задачі та особливості природи регіону розташування Чорноморського заповідника як приймаючої сторони послухали цікаву доповідь директора заповідника А. Юрченка та організатора школи-семінару З. Селюніної. Цікавими були доповіді про поняття фауністичних комплексів і проблем опису складу фауни — З. Селюніної та І. Загороднюка; про ведення баз даних з ГІС — А. Біатова із доповненням від Ю. Москаленка, а також доповідь В. Лобкова про проблеми опису фауни, що змінюється. Також переглянули серію відеофільмів і презентацій про заповідник від організаторів з боку заповідника. Великий інтерес викликала інформація про аренні утворення на Нижньому Подніпров'ї і систему дренажних та зрошувальних каналів (доповіді зроблені З. Селюніною, Л. Бахтіаровою).

Блок доповідей та дискусій про ПЗФ. На Теріошколі презентовано доповіді про фауну «молодих» НПП: «Слобожанський» (Харківська обл.), «Олешківські піски» (Херсонська обл.), «Верховинський» (Івано-Франківська обл.), «Нарочанський» (Білорусь) та «Двурічанський» (Харківська обл.). Обговорено проблеми організації в них зоологічних досліджень: як інвентаризаційних, так і моніторингових. Досвідом багаторічної роботи поділилися давні природоохоронні установи, насамперед Чорноморський біосферний заповідник (З. Селюніна), якому в 2012 р. виповнилося 85 років, БЗ «Асканія-Нова» (В. Смаголь); НПП «Карпатський» (О. Киселюк), «Щацький» (Г. Зайцева), «Прип'ятський» (В. Домбровський), «Ужанський» (Н. Коваль); ПЗ «Опукський» (І. Сікорський). Обговорено пропозиції щодо проектування нових природоохоронних територій на півночі Луганщини. У своїх презентаціях доповідачі з різних природоохоронних установ анонсували також видовий склад ссавців.

Інформаційний блок. Учасники семінару заслухали й схвалили діяльність всіх інформаційних центрів товариства: сайти «Теріошкола» і «Кажан», форум Теріошколи, кол-центр УЦОК, інформаційна сторінка «Теріологія» на Фейсбук. Розглянуто питання важливості участі колег у PR-акціях та інших впливах на суспільство щодо природоохоронних ініціатив через мас-медіа, — доповідь Л. Годлевської та інформаційне повідомлення І. Загороднюка щодо співпраці з порталом «Ловецтво України», а також розповідь Ю. Зізди про створення та роботу соціально-природничої громадської організації (СПГО) «Екотон». Рекомендовано поширення такої форми співпраці із суспільством.

Розглянуто успішність проведення акцій циклу «Міжнародна ніч кажанів 2012» в Україні: у Львові, Києві, Кам'янці-Подільському, Харкові, Мінську (представлено Л. Годлевською та О. Шпаком). Також презентовано рекламні буклети природно-заповідних установ. Заслухали повідомлення про конференції «Біорізноманіття Криму» — доповіла З. Селюніна та на тему організації польових практик на природничих факультетах — доповів І. Мерзлікін, що відбулися незадовго до Теріошколи.

Інформаційний ярмарок завершився повідомленням І. Загороднюка «Конференція «Динаміка біорізноманіття 2012»: теріологічні аспекти», що проведена у квітні 2012 р. в Луганську Лабораторією «Корсак». У цій конференції брали участь активні учасники теріюшкіл (загалом 20 праць). Презентовано збірник матеріалів цієї конференції, а кожний з присутніх на теріюшкілі учасників цієї конференції анонсував свої публікації.

Круглі столи та теренові заняття

Круглі столи. Щовечора проводилися круглі столи із жвавими дискусіями про: • ефекти розрідження популяцій рідкісних видів (включно із групи «мисливська фауна»), • поточні задачі ПЗТ в умовах глобальних змін клімату, • проблеми дистанційних визначень водних ссавців і критерії видової ідентифікації, • звернення до владних структур із питань природоохорони і ведення досліджень, • кол-центри і важливість зміщення акцентів в охороні тварин із синантропних на дикі види, • необхідність науковцям «іти в народ».

Екскурсійний блок. В рамках Школи проведено польові заняття на Івано-Рибальчанській та Потіївській ділянках Чорноморського біосферного заповідника. Під час цих занять учасники Школи змогли ознайомитися із унікальними природними комплексами Нижньодніпровських арен, представлених на лісостепових заповідних територіях зональними природними комплексами Причорноморського степу і заповідного морського узбережжя. На Івано-Рибальчанській ділянці проведено маршрутний облік викидів піщаного сліпака та нір кандибки (смуранчика) — ендеміків піщаного лісостепу, також зроблено порівняльний аналіз стану ландшафтного різноманіття на заповідних та суміжних територіях. На Потіївській ділянці ЧБЗ проведено оглядову екскурсію із оцінки стану заповідних степових біотопів для типової фауни степу, із узбережжя заповідника проведено спостереження за дельфінами, продемонстровано різницю між рекреаційним та природним пляжами, зокрема останній як приклад біотопу зростання літоральної рослинності, кормового та відпочивального біотопу коловодних птахів. М. Товпинець зробив цікаву лекцію аудиторії на свіжому повітрі — «Епізоотична ситуація територій та безпека теренових зоологічних досліджень», що викликала жвавий інтерес в учасників заняття. Пунктом відпочинку обрано «Марійчину садибу», де учасники занять ознайомилися із методами організації сільського та зеленого туризму, видами співробітництва таких осередків, з природоохоронними установами.

Сесія «Нові імена в теріології». За цим розділом програми заслухано доповіді 6 учасників: А. Біатова, А. Зітенюк, П. Зітенюка, О. Книги, В. Смаголь, В. Шепітька. Відзначено призовими місцями доповіді: Антона Біатова в номінації «Молоді співробітники», Василя Шепітько в номінації «Студенти», Олексія Книги в номінації «Школярі», доповіді яких отримали найбільшу кількість питань та обговорень.

Підведення підсумків. На підсумковому засіданні учасниками Школи ухвалено пропозицію висловити подяку від Ради товариства всьому колективу ЧБЗ та особисто директору ЧБЗ Анатолію Юрченко, членам місцевого оргкомітету Зої Селюніній, Людмилі Бахтіаровій, Юрію Москаленку, Сергію та Вікторії Плющ, Василю Леонтьєву, а також членам оргкомітету від УТТ Ігорю Загороднюку, Миколі Товпинцю за організацію і проведення Теріюшколи на високому рівні з цікавою програмою та комфортними побутовими та робочими умовами.

Учасники Школи обговорили пропозиції до Резолюції і ухвалили її. Місцем проведення наступної Теріюшколи рекомендовано Карпатський НПП; головою Оргкомітету наступної школи обрано Олександра Киселюка. Членами Ради школи на новий термін, відповідно до критеріїв, ухвалених XVI Теріюшколою, обрані: Л. Годлевська, І. Дикий, І. Загороднюк, О. Киселюк, В. Лобков, І. Мерзлікін, З. Селюніна, В. Тищенко, М. Товпінець, В. Токарський. Головою Ради Теріюшколи обрано Зою Селюніну, Головою Школи — Ігоря Загороднюка.

P.S. Перлини Школи

Під час екскурсії до Тендри І. Мерзлікін подарував учасникам концерт «На краю материка» з грою на автентичних інструментах класу «дримба». У пам'яті залишиться сільська са-

диба із козацьким кулешем, розповідями про мотанки та оглядом предметів вжитку давньої сільської оселі. О. Шпак привіз набір «біологічного» шоколаду і переспівав українськими піснями всіх українців. Задля спокою сусідів пісенна частина фінального бенкету проходила на межі трьох середовищ — тверді, туману та морської стихії, де звучали тости до колег в Антарктиді. Було багато вітальних дзвінків від колег, зокрема А. Дулицького, І. Дикого, О. Зорі, С. Гладкевича. Вже на вокзалі в Херсоні «воскресла» «Почесна перехідна цеглина теріошколи», яка після мандрів Білоруссю поїхала до одного з нових національних парків.

Резолюція XIX Теріологічної школи-семінару 2012

1. Щодо зібрання. Визнати роботу XIX Міжнародної теріологічної школи-семінару успішною і її програму виконаною. Просити Міністерство екології та природних ресурсів затвердити участь у Школі як підвищення кваліфікації наукових співробітників ПЗФ з видачею посвідчення про стажування (за підписом керівника установи, де проходить Школа).

2. Щодо таксономічних переліків. Відповідно до загальних положень Глобальної таксономічної ініціативи рекомендувати Раді школи звернутися до Міністерства екології та природних ресурсів з клопотанням сприяти поширенню в усіх установах ПЗФ затвердженого Теріошколою переліку наукових і українських назв ссавців України. Рекомендувати працівникам цих установ укласти або відкоригувати існуючі переліки і розмістити їх на сайті УТТ. Рекомендувати як практичне впровадження посібник «Довідник близьких і проблемних видів ссавців у складі фауни ПЗТ вищих рангів» до друку (автор І. Загороднюк).

3. Щодо чужорідних видів. Рекомендувати у видових переліках регіональних фаун відображати статуси чужорідних видів з відповідними позначеннями і включити до системи моніторингу блок спостережень за розповсюдженням і натуралізацією таких видів не тільки в ПЗТ, але й на суміжних територіях. Рекомендувати всім природоохоронним установам розробляти біотехнічні заходи щодо обмеження присутності і стримування розповсюдження чужорідних видів, включаючи здичавілі форми свійських тварин.

4. Про обліки чисельності ссавців в ПЗФ. У зв'язку з неможливістю вести абсолютні обліки чисельності рідкісних видів та видів з охоронним статусом за «Червоною книгою України» просити Мінекології лобювати зміни до вимог заповнення форм статистичної звітності «Форма 1-заповідник» (річна). Рекомендувати прийняти для використання концепцію бальних оцінок чисельності, затверджених IX Теріологічною школою.

5. Щодо біотопів як об'єктів заповідання і моніторингу. Звернути увагу колег і Мінекології на недостатність для сталого розвитку охорони, заповідання та моніторингу лише некорінних і азональних або трансформованих біотопів та потребу першочергових моніторингових досліджень зональних природних об'єктів і спрямовувати зусилля на моніторинг і охорону типових зональних біотопів, видів та угруповань. Висловити незгоду щодо втрати у назві профілюючого міністерства природоохоронної функції і заміну її ресурсною.

6. Про ГІС та накопичення даних. Відзначити досвід НПП «Слобожанський» та Чорноморського БЗ у запровадженні ГІС в зоологічні дослідження і створення баз даних на їхній основі та сприяти обміну досвідом та поширенні таких підходів до обліку й моніторингу теріофауни заповідних територій.

7. Щодо підтримки і поширення знань. Схвалити досвід роботи інформаційного центру з реабілітації кажанів і рекомендувати поширити його на різні регіони і різні групи тварин. Шукати можливості для проведення майстер-класів або семінарів з ведення такої роботи. Рекомендувати включити таку роботу в акції еко клубів та студентських наукових товариств і центрів еколого-натуралістичного виховання учнівської молоді за прикладом співпраці Чорноморського БЗ з юннатським об'єднанням «Херсонський ЦЕНТум».

8. Щодо днів звірят. Визнати ефективним шлях поширення знань про фауну та потреби її охорони шляхом залучення ЗМІ, розсилок інформаційних листів, концентруючи таку інформацію на сайті товариства. У продовження інформаційних компаній «Роки звірят в Україні» (Рік Зубра 2009, Видри 2010, Кажана 2011 «європейський» та 2012 «міжнародний») оголосити

2013 рік Роком Вовчків. Просити Г. Зайцеву підготувати відповідне обґрунтування та відповідний інформаційний лист до установ ПЗФ.

9. Щодо розвитку сайту Теріошколи. Відзначити високий рівень інформаційного забезпечення колег через сайт Теріошколи, його бібліотеку, розділ «наша фауна» та його форум, просити колег брати активнішу участь у форумі школи і положень ГТІ підготовці матеріалів до сайту. Розвинути пропозицію додати на сайті розділ про регіональні списки теріофауни.

10. Щодо видання матеріалів. Впорядкувати збірник тез доповідей XIX теріошколи, залучивши всі поточні інформаційні матеріали товариства (на час підготовки цього звіту видано: Теріофауна..., 2012).

11. Щодо наступних шкіл. Вітати пропозицію провести наступну школу у Карпатському Національному природному парку, Івано-Франківської області восени 2013 року. Просити О. Киселюка та І. Загороднюка взятися до підготовки ювілейної (XX) Теріошколи на базі Карпатського НПП, звернутися з листами від ради Теріошколи до керівництва цього НПП та Міністерства екології та природних ресурсів (Департамент заповідної справи).

Література

- Загороднюк, І.* (ред.). Мінливість та екологія ссавців. — Київ, 2012. — 168 с. — (Праці Теріологічної Школи; Том 11).
- Теріофауна* заповідних територій та збереження ссавців / Упорядники: І. Загороднюк та З. Селюніна ; Українське теріологічне товариство НАН України. — Гола Пристань, 2012. — 76 с. — (Novitates Theriologicae; Pars 8). — ISBN 978-966-1510-81-3.
- Товпинець, М.* XVIII Теріологічна школа-семінар «Морфологічна мінливість ссавців та збереження їх різноманіття» (Казантип, 2011) // Праці Теріологічної Школи. — Київ, 2012. — Том 11 (Мінливість та екологія ссавців). — С. 159–163.